

Yeniçeriliğin Kaldırılışı ve Sosyoekonomik Sonuçları

Muhammed Emirhan ONHAN¹ Taner GÜNEY²

¹ Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Karaman, monhan@kmu.edu.tr.

² Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Karaman, tanerguney@kmu.edu.tr.

Öz

Bu çalışmada öncelikle yeniçerilerin, son dönem verileri ile, pazarda edindikleri pozisyon aktarılmış ve toplumsal bir erk olarak tarihsel rollerine dikkat çekilmiştir. Daha sonra yeniçerilerin bu sosyal ve ekonomik nüfuzu ile birlikte kaldırılmasının Osmanlı toplumunda kalemiye, ilmiye ile askeriyeyi nasıl etkilediği ve bunun ekonomik anlamda ne gibi etkileri olduğu incelenmiştir. İlğanın ekonomik yansımaları bu bağlamda taşış, müsadere, hazinede yeni kurumlaşma ve pazarda fiyat-talep-ücret konularını içermektedir. Ayrıca müsadere konusunda ilga sonrası Yeniçeri Ocağı emvalinin kaydedildiği Başmuhâsebe Darphane-i Âmiri D.BŞM.DRB. d.16706 nolu deftere ait bilgiler ilk kez bu çalışmada aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeniçeriliğin Kaldırılması, Yeniçeri Ocağının Kaldırılması, Sosyoekonomik Sonuçlar

Abolition of Janissary Corps and Socioeconomic Reflections

Abstract

In this work, it was firstly focused on the position of janissaries in market in late period and their historic role as a social power. After that, it was evaluated that the elimination of janissaries, got penetration in social and economic fields, brought about the reflections on economy and 'kalemiye, ilmiye, askeriye' within social perspectives. Taşış/devaluation, confiscation, new institutionalization in treasure and price-demand-wage on the market was worked in economic reflections. Also within the confiscation, an account book registered D.BŞM.DRB.d.16706 of Başmuhâsebe Darphane-i Âmiri in Ottoman Archive Catalogues of Prime Ministry was firstly used in this work.

Key Words: Elimination of Janissaries, Abolition of Janissary Corps, Socioeconomic Consequences.

1. Giriş¹

Osmanlı İmparatorluğu'nda merkezi otoritenin önemli bir ayağı olan yeniçeriler, özellikle geç dönem 16. yüzyıldaki enflasyonist ortamın alım gücünü düşürücü etkisi ve Ocak içindeki disiplinin bozulmasıyla birlikte askerlik dışında başka gelir kaynakları da aramışlardır. Yüzyıllar boyunca imparatorluğun sosyal ve ekonomik sahalarına nüfuz etmişlerdir. Pazarda giderek daha geniş bir yelpazeye yayılmaları ve özellikle 18. yüzyılda yeniçerilerin loncalarda güçlü hale gelmesiyle sosyoekonomik açıdan geniş ve derin bir nüfuzları olmuştur. Nitekim yeniçerilerin tarihsel sürecinin bir devamı olarak, son dönem yeniçerilerin içinde de halkla ve pazarla ilişkileri derin ve geniş bir askeri sınıf söz konusu olmuştur. Yeniçerilerin bu tarihsel arka planın doğal sonucu olarak yeniçeriliğin kaldırılışı da sosyoekonomik sonuçları incelemeyi gerektirmektedir. Bu bakımdan sosyal ve ekonomik sonuçlarının incelenmesi bir nevi yeniçerilerin sosyal ve ekonomik ilişkilerinin, tarihi olarak getirdiği bir zorunluluktur.

2. Yeniçeri Ocağı: Kuruluşu ve Kaldırılışı

Yeniçeri Ocağı, Osmanlı kurucu unsurlarından olmasa da beylikten devlet olma sürecine ve kurumsallaşmaya geçerken en büyük rollerden birini üstlenmiştir. Osmanlılar kuruluş

döneminde hem devlet adamlarını hem de askerleri yerli unsurlar arasından bulmuşlardır. Ancak yaya ve müselemler ve sonrasında azap ve sipahiler gibi askeri unsurların hiçbiri merkezi ordu hüviyetinde değildi. Merkezi ordu ihtiyacının bir sonucu olarak I. Murad daha ciddi bir organizasyona gerek duymuştu. İşte Yeniçeri Ocağı da bu ihtiyacın karşılığı oldu. Yeniçeri Ocağının işleyişi ve ilkelerine dair 1606 tarihinde yazılmış olan Mebde-i Kavanin-i Yeniçeriyân adlı eser kuruluş tarihi olarak I. Murad'ın 1363 tarihli Eflak Seferini işaret etmektedir. (Sakin, 2011: 161) Uzunçarşılı da Ocağın kurulma tarihi olarak I. Murad zamanını verir ve Kavanin'de geçen pençik usulü (Sakin, 2011: 169) açıklamasına binaen kanunnamenin kaydını 1362 veya 1363 tarihli olarak vermektedir. (Uzunçarşılı, 1988: 145)

Yeniçeri Ocağı 16. yüzyılda klasik yapısıyla 100 cemaat ortası, 35 sekban bölüğü ve 61 ağa bölüğü ile yaklaşık 12.000-15.000 personel kadardı. (Küçükyalçın, 2013: 79) Bu sayı yer yer ihtiyaca binaen yer yer de disiplin bozulması sonucu yapılan usulsüz alımlarla giderek artmıştır.

Ocağın kaldırılışı ise 1826 tarihlidir. İlgaya giden süreç incelenirse profesyonel bir devlet politikası göze çarparaktır. Orhan Sakin (2011: 112-127) bu süreci 8 aşamalı olarak tasnif etmiştir: seçkin subayların tasfiyesi ve gizli kadrolaşma, subayların birbirine düşürülmesi, devlet kadrolarının operasyon için yapılandırılması, taraftar askeri birliklerin kuvvetlendirilmesi, propaganda faaliyeti, köşeye sıkıştırma, tahrik ve tuzak ile nihayetinde de tertip ve imha. İşte 16 Haziran 1826 Cuma gününün sabahına kadar tüm bu

¹ Bu çalışma "Sosyal ve Ekonomik Açıdan Yeniçeri Ocağının Kaldırılması" adlı yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır.

ilga süreci adım adım yaşanmıştır. Nihayet 17 Haziran 1826'da Mehmed Daniş Bey'in ifadesiyle "Ocakları'nın külliye ref'ine ve rû-yı arzdan yeniçerilik namının eseri bile" (Mutlu, 1994: 53-54) kalmayacak şekilde ilgasına girişilmiştir. Şirvanlı Fatih Efendi'ye göre yeniçerilerin son isyanının bastırılması ve kışlalarının yakılması yirmi dakika sürmüştür. (Beyhan, 2001: 13) İlgayı müteakip hemen vilayetlere emr-i âli gönderilmek suretiyle yeniçeriliğe dair askeri, idari, hiyerarşik, kültürel her hususun yasaklanmasına dair gerekli bilgilendirmeler yapılmıştır. Sezer'in aktardığına göre ilganın taşradaki yansıması ise olumsuz olmaktan ziyade gelen emirlere uymak şeklinde olmuştur. (Sezer, 197:222)

Yeniçeri Ocağı'nın ilga edilmesi ile birlikte ne kadar yeniçerinin öldürüldüğüne ve genel mevcudun ne kadar olduğuna dair kaynaklar farklı farklı rakamlar veriyor. İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1988: 620) Ocağın ilgası esnasındaki mevcudunu bilmediğimizi söylüyor ancak "işmen yüz bin olması muhtemeldir" diyor. Yine İngiltere Elçisi Stratford Canning'in bu dönem için 40.000'i esameli 30.000'i fiili muharip olmak üzere toplamda 70.000 rakamını verdiğini de biliyoruz. (Yıldız, 2009: 37) Buna ek olarak Tevfik Güran'ın (2014: 3) hesabıyla 1830 sayımında İstanbul nüfusunun yaklaşık olarak 450 bin olduğunu kabul edebiliriz. Mürur tezkeresinin uygulanmasından ötürü son birkaç yılda çok ciddi bir göç almadığı varsayılarak, İstanbul'un 1830'dan birkaç yıl öncesine kadar da buna yakın bir nüfusu olduğu tahmin edilebilir. Yani yeniçerilerin toplam İstanbul nüfusuna oranının 1826 itibarıyla yaklaşık %20 kadar olduğunu söyleyebiliriz. Buna mukabil idam ve sürgün edilenlerin sayısı hususunda da net bir rakama ulaşamıyoruz. Erhan Afyoncu (2010: 58) öldürülen yeniçeri sayısını yaklaşık olarak 10.000, sürgün edilenleri ise 20.000'i aşkın olarak zikrediyor. Orhan Sakin (2011: 125) ise sağlam kaynaklarda yaklaşık olarak 6-8 bin yeniçerinin öldürüldüğünün aktarıldığını ifade ediyor. Ancak tabii Mehmed Daniş Bey gibi bu rakamın 200-300 civarında olduğunu ifade edenler de vardır. (Mutlu, 1994: 48) Yine mesela ilk dönem eserlerinden olan Üss-i Zafer'de Esad Efendi ise "Ol günde At Meydanı'nda aded-i katla-yı eşkıya iki yüzü tecavüz etmiş ve Ağa Kapusu'nda dahi Hüseyin Paşa marifetleriyle yüz yirmiye karîbi adem diyarında cezalarını bularak gitmiştir" diyor. (Arslan, 2005: 80) Gültekin Yıldız da -David Porter'dan aktararak- ölümler hakkında kullanılabilir bir rakam olarak İstanbul için 1800, taşra için ise 1200 rakamlarını zikrediyor. Ancak Yıldız'ın buna ek olarak Canning'in idam edilenlerin sayısını 8000 olarak aktardığı bilgisini de zikrettiğini belirtmek gerekir. (2009: 37) Tabii bu rakamların dışında abartılı rakamlar da bulunmaktadır. Mesela cezalandırılan(sürgün-idam) yeniçerilerin sayısının 60.000 olduğuna dair rakamlar dahi zikredilmiştir. (Fowler, 1854: 144) Tüm rakamları göz önünde tutarak ifade edersek; öldürülen yeniçeri sayısı 6000-8000 kadar, sürgüne gönderilenleri ise 15.000 kadar kabul edebiliriz. Böylece idamları infaz edilen toplamın Ocak nüfusu ile İstanbul nüfusunun az bir miktarını yani sırasıyla %10'u ve %1,5-2 kadarını oluşturduğu anlaşılacaktır. Aynı oranlar sürgünler için ise %20 ve %3,5 civarındadır.

3. Son Yeniçerilerin Sosyoekonomik Pozisyonu

Osmanlı'da yeniçeriler kışla hayatı dışında sosyal ve ekonomik hayatın birçok alanına girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi akışı içerisinde, yeniçerilerin ekonomi alanında ağırlıklarının olması devletin ekonomideki

ağırlığı ile yakından ilişkilidir. Tarihçilerimizin mutabık kaldığı noktalardan birisi de hiç şüphesiz yeniçerilerin vergi muafiyeti hususunun halka çekici gelmesi noktasıdır. Bu bağlamda devletin vergiler hususunda miktar artırıcı ısrarı da açıktır ki yeniçerilerin matlup zümre olması sonucunu getirecekti. Aksi durumda da zaten toplumun bir kesiminden gidip asker yazılma talebinde bulunan insan sayısı da nadirattan olacaktı. Ancak Osmanlı'nın vergi düzeyleri politikasında görülen yukarı doğru bir eğilim muhtemelen toplumun Ocağa yönelik daha güçlü bir desteğini de beraberinde getiriyordu. Bu noktada tek yönlü olarak halktan yeniçeriliğe talep olduğu gibi yeniçeriden de ekonomik sebeplerle halk içine girme, esnaf-tüccar işlerine girme gibi talepler olabilmekteydi. Yani buradaki ilişkiyi tek taraflı düşünmemek önemlidir. Bu bağlamda devletin kendisi de askerleri yer yer ihtiyaç duyulan iş alanlarında istihdam etmiştir. İmparatorluk dâhilinde askerler maden, inşaat, zanaat ve tarım alanlarında çalıştırılmıştı. Hatta ve hatta İmparatorlukta kurulan ilk fabrikaların işçileri de askerlerdi. (Özbay, 2003: 27) Tüm bunlar göz önünde tutulursa binlerce yeniçerinin bir gecede öldürülmesinin ve devamında hem idamların hem de misliyle sürgünlerin yaşanmasının piyasa açısından bir etki doğuracağı tahmin edilmesi zor değildir. Bu önemli etkilerin zamana ve coğrafyaya göre etkileri de farklılık arz edebilmekteydi. Bu anlamda yeniçeriliğin ilgasının ekonomik ve sosyal sonuçlarının görülmesi için ilga döneminde yeniçerilerin ekonomik ve sosyal nüfuzuna bakmak gerekir.

Yeniçeriliğin ilgası sonrası cezalandırılanlar listesinde yer alanların meslekleri onların pazarda ne kadar geniş bir yelpazede faaliyette bulduklarını göstermektedir. Bunlardan bazıları pazarcı, kutucu, sabuncu, tacir, kebabçı, fesçi, yemenici, kahveci, yorgancı, külahçı, kantarcı, doğramacı, kasap, boyacı, demirci, çizmeci, tütüncü, pastırmacı, şişeci ve hamal gibi farklılıktadır ki onları bir tür lümpen esnaf veya karaborsacı tüccar olarak sınıflandırmak mümkün değildir. (Kaya, 2013: 195; Üstün, 2002: 32-33) Buradan yola çıkarak yeniçerilerin ne kadar farklı türden toplum üyeleri ile ilişkide olduğu ve pazarın her tarafında faaliyette oldukları net olarak görülebilmektedir.

Bu doğrultuda Sunar'ın (2010) yaptığı çalışmadan aşağıya aktardığımız veriler de son dönem yeniçeriler hakkında bize bilgi verecektir.

Tablo 1: Esnaf Lakaplı Yeniçerilerin Elinde Bulunan Esamelerin Dağılımı

Yeniçeri Ortası	Toplam Esame Sayısı	Esnaf Yeniçerilerin Elindeki Esame Sayısı	% değeri
96. Cemaat (1815/1816)	1.297	483	37
96. Cemaat (1823/1824)	1.273	407	32
97. Cemaat (1812)	318	26	8
12. Sekban (1822)	57	17	33

Kaynak: Sunar, 2010: 67.

Sunar'ın ilga öncesi dönem esameleri üzerine yaptığı bir çalışmaya göre örnek aldığı orta esamelerinden yaklaşık üçte birinin sahibi esnaf lakabı taşıyan yeniçerilerdir. Sunar'a (2010: 67) göre "defterlerden elde edilen bu verilerle ilgili problemler göz önüne alındığında bu oranın aslında daha yüksek olması büyük bir olasılıktır." Çalışmaya göre meslek dağılımında en kalabalıktan başlamak suretiyle sıralama şu şekildedir: sepetçilik, taşçılık, denizcilik, tekstil, ev imalatı,

gıda sektörü, simkeşlik, hattatlık, tabanca ve fişek yapımcılığı. (Sunar, 2010: 68-69) Sunar'ın bir başka çalışmasına göre (2009: 186) sürgün ve idam cezasına çarptırılan yeniçeriler içerisinde de esnaf unvanlı olanlar az değildir. Buna göre ifade edersek eğer; 1826'yı takiben cezalandırılan 490 yeniçeri içinde İstanbul ve Edirne'deki 271 yeniçeriden 167'si esnaf ya da dükkân sahibi titri taşımaktadır. Sunar bu verilere ek olarak esnaf unvanlı kişilerin beceri isteyen işlerde çalışan, zanaat ehli kişiler olduğunu belirtiyor. Bunlar; halıcı, fırıncı, manav, pastacı, kahveci, kalaycı, çilingir, ayakkabı tamircisi, tabakçı ve duvar ustası olarak belirtiliyor. Bu veriler de Kafadar'ın (1981: 120-121) yeniçerilerin mesleki becerisi ağır olan işler yerine basit işlere girdiğine ve onların bir nevi lümpen esnaf olarak kaldığına dair görüşünü olumlamamış görünüyor. Yani yeniçeriler piyasada zanaatı ciddi işlerle de muhatap olmuşlardır. Bu açıdan bakıldığında Sunar, (2010: 70) birincil ve ikincil kaynaklarda sıkça tekrarlanan, yeniçerilerin çoğunlukla 'ayak takımı' olarak adlandırılan sosyoekonomik gruplardan geldiğine dair görüşleri çok doğru görmemektedir.

Burada tabii Kafadar'ın (1981) aktardığı veriler de yeniçeri yazılmanın ve onların toplumsal pozisyonunun ifadesi bakımından önemlidir. İstanbul'a gelen kişilerin yeniçeri yazılma veya bir iş bulduktan sonra herhangi bir yeniçeri ortasından himaye görme gibi alışkanlıkları artık bir başkent kültürü halini almış idi. İmparatorluğun çeşitli yerlerinden İstanbul'a gelen insanlardan bazıları da başkentten en alt sosyal sınıfına mensup diyebileceğimiz hamallar, kayıkçılar gibi meslekleri tercih etmişlerdi. (Kafadar, 1981: 81) İlğayı müteakip bunlara mürür tezkereleri verildi ve İstanbul'dan gönderildiler. Bunlarla birlikte zahancı, kireççi, destereci, taşçı, kurabiyeci, kağıtçı, kuruyemişçi ve manav esnafından da birçok kimse ocakla münasebetleri dolayısıyla Kütahya, Tulca, Bursa, Sinop, Gelibolu, Kastamonu ve Bartın gibi şehirlere sürgün edildiler. (Yaramış, 2006: 101)

Bu kapsamda 1802'de hazırlanan bir defterin verilerine göre de İstanbul'daki 6.500 kayıkçıdan 2000'i askeri unvana sahipti. Haliç kıyısında Yenikapı, Bahçekapı, Balıkpazarı, Yemiş, Çardak, Balkapanı ve Balat iskelelerindeki hamalların çoğunun ya Yeniçeri Ocağı mensupları ya da taslakçılar olduğu ve her iskelenin bir yeniçeri ortasının kontrolünde olduğu belirtilmekteydi. Sunar (2010: 27) bu hamalları Ocak mensubu değil de taslakçı olarak kabul etme taraftarıdır. Ne olursa olsun ilga sonrası bu sektörden birçok kişi ya sürgüne gönderilmiş ya da idam edilmiştir. Baykara'nın eklediğine göre bu sırada kayık sıkıntısı çekilmiş olup hamalların yerini de Ermeniler almıştır. Yeniçeriler isyan sırasında kayıkçı, ırgat ve hamallardan bazısını yağmaya teşvik etmişlerdi ki bu yağmacılar da takibata uğrayanlardandır. Bunların büyük bir kısmı memleketlerine sürüldüler. Bu arada tulumbacı ocağının kaldırılışından yeni bir teşkilat kuruluncaya (birkaç ay sonra kurulmuştur) kadar İstanbul yangınlarına müdahale edecek kimse kalmamıştı. (Baykara, 1995: 3)

Bu kapsamda mesela Sunar'ın çalışmasına göre yeniçerileri piyasada düzen bozucu olarak görmek bir yana bazen onların da standart lonca düzeni çerçevesinde çalıştığını görebilmekteyiz. Örneğin 96. Cemaat ortasına ait esame defterlerinde çırak lakabına sahip yeniçerilerin varlığı bu noktada câlib-i dikkattir. Söz konusu defterlere dair önemli bir husus da çırakların isimlerinin genelde ustalarının isimleri ile birlikte kaydedilmiş olmasıdır. Bu doğrultuda yine pazar dağılımına bakıldığında da çırak lakabı taşıyan esame sahiplerinin neredeyse yarısı 96. Cemaat mensupları

arasındadır ve en popüler meslek olarak görünen sepetçilik mesleği ile meşgulüdür. Yine mesela bu çıraklar arasında alemdar rütbesine sahip bir yeniçeri de vardır. Yani yeniçerilerin sahip oldukları rütbelerle mesleki anlamdaki seviyelerinin aynı olmadığını gösteren örnekler de mevcuttur. Yani yeniçerilerin askeri statülerini kullanarak kendilerine loncalarda zorla yer açtıkları ve ekonomi dışı faktörlerle kendilerine avantaj sağladıkları gibi genellemelerin doğruluğunun sorgulanması da mümkündür. (Sunar, 2010: 68-69)

Bu geniş yelpazeye rağmen esnaf uzun süre kendi aralarına giren yeniçerilere sıcak bakmamıştır. 18. yüzyıla kadar halkın ve esnafın yeniçerilerin normal ekonomik ve hayati faaliyetlere girmesine temkinli yaklaştığı söylenebilir. Yeniçerilerin çeşitli alanlarda halkı rahatsız edici davranışları olmuştur. Bunlar arasında tüccarı haraca bağlama, şahsi menfaat temini, ırza tecavüz, kadınlara saldırma, dolandırıcılık, kendilerinden başka güç tanımama, halka baskı uygulama, padişahı tehdit etme bunlardan bazılarıydı. (Beyhan, 1999: 261-262) Ancak açıktır ki 18. yüzyıl ile birlikte halkın bu direnişinde bir kırılma olmuştur ve hatta özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısında yeniçerilerin ekonomik alanda bir koruyucu olarak belirmesi de onların tamamen halktan bir zümre olması ve hatta halk için önemli bir unsur olmasını sağlamıştır. Yine de yeniçerilerin halk ve nizam ile başı hoş olmayan bir kesiminin olduğunu hatırlatmak gerekir ki klasik esnaf kültürü ile çatışmaları da yer yer devam etmiştir. (Beyhan, 2003:417) Bu çatışma da provizyonist Osmanlı ekonomisinin daha fazla ağırlaşmasına sebep olmaktadır. İmparatorlukta esnafın şeriata, kanunlara ve özellikle mahallî örfün icaplarına uygun olarak oluşturulan kurallara göre hareket edip etmediği kadı vasıtası ile kontrol edilirdi. (Genç, 2014: 9) Ancak yeniçerilerin narh düzenlemelerine uymaması, Kadı'nın esnafa dair ceza ve uygulamalarının esnaf-yeniçerilere gerektiği gibi infaz edilememesi ve pazarın kontrolü ile sorumlu olan muhtesibin emri altında çalışan kişilerin 56. Ağa Bölüğü'ne dâhil olan kol oğlanlarından seçilmesi nedeniyle ciddi bir tahkikat ve takibatın olmaması pazarı yeterince bozmayı sağlayan unsurlardı. (Sunar, 2010: 74-75) Bütün bunlar malumken yeniçeri esnafının bir de loncalar vasıtasıyla pazarda gücünü arttırmış olması da nihayetinde hem kolluk kuvveti olarak hem de ekonomik bir öğe olarak denetim mekanizmasının kendisi olması anlamına gelmekteydi. Böylece Yeniçeri Ocağının kaldırılması ile birlikte her alanda söz konusu olan ve çoğunlukla merkez aleyhine yürütülen bu denetim unsuru da yok edilmiş oluyordu. Namık Kemal de bu hususa dikkat çekerek yeniçerilerin kaldırılmasıyla iç denetim mekanizmasının yok edildiğini ve yeni merkezîyetçi devlet yapısının da bu mekanizmanın yerini doldurmadığını ifade ediyordu. (aktaran, Faroqi, 2014: 297)

Buna mukabil devam edilirse, yeniçerilerin pazarda bu geniş yelpazeye dağılmaları ve azımsanmayacak nüfusları, düzenleyici ve koruyucu mu yoksa bozguncu bir görüntü mü arz ediyordu diye sorulabilir. Hemen belirtmek gerekir ki bu hususta genel bir kaniya varmak zordur. Zira yeniçerilerin uhuvvet duygusuyla birbirini ve bu şekilde pazarı himaye ettikleri ifade edilebileceği gibi; bu himayeciliğin pazarın muhataplarının, yani halkın lehine mi yoksa aleyhine mi olduğu kesinleştirilemeyecektir. Yani yeniçerilerin pazar için lehte veya aleyhte olacak şekilde ortak bir tavır takınmadıklarını bilmekte yarar vardır.

16. yüzyıldan başlayarak sürekli yoğunlaşan yeniçeri-pazar ilişkisi son dönem yeniçerilerinin verileri ile de olumlanmaktadır. Açıkça denilebilir ki yeniçerilerin toplumdaki ve pazardan mücerret bir askerlik düzeni söz konusu değildir. Özellikle 18. yüzyıl anlatılırken bahsedilen yeniçerilerin loncalarda birikmesi ve ‘tipik bir Osmanlı vatandaşı’ olmaları ile güçlenen sosyal ilişkileri makale açısından önemli bir noktadır. Zira kuvvetli bir muhalif erkin varlığı nihayetinde ilganın sosyoekonomik sonuçlarını da ilgilendirmektedir. Nitekim yeniçerilerin pazarla ve halkla ilişkisi birçokları tarafından alt sınıfların politik sesi olması rolünü bile söz konusu etmiştir.

4. Toplumsal Bir Erk Olarak Yeniçeriliğin İlgası

Yeniçerilerin 16. yüzyılın sonuna doğru başlayan niceliksel büyümesi doğal olarak Ocak üyelerinde niteliksel anlamda bir değişimi de beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda onların sosyal ilişkileri ve bu ilişkilerde korudukları askeri pozisyonları toplumsal anlamda oynadıkları rolü de kritik hale getirmiştir. Yeniçerilerin bu niteliksel değişiminin yanında Osmanlı yönetici sınıfının son iki yüzyılda giriştikleri ıslahat politikalarının temel felsefesi olan ve Faroqi'nin (2013: 91) “Osmanlı pragmatizmi” dediği maslahatçı tavır da maalesef kaybedilen savaşlar, terk edilen topraklar, gerçekleşen mülteci akınları ve artan fiyatlar ile halkı boğuyor ve bu tavra karşı muhalif bir tabanın doğmasına neden oluyordu. Bu süreçte yeniçerilerin en önemli sosyoekonomik pozisyonu belirmiş oluyordu. Bu da yeniçerilerin pazar ve diğer ilişkileri ile halka nüfuz edip halkın politik sesi olmasıdır. Tarihsel olarak ekonomik kaynaşmanın toplumsal anlamda da bir sonucu olmuştur. Mardin'in ifadesiyle “tipik bir Osmanlı vatandaşı” muhtemelen, yönetim mekanizmasının bir parçası olmaktan ziyade, bir loncanın üyesi idi. (Mardin, 2015: 188) Özellikle 18. yüzyılda başlayan yeniçeri ve lonca yakınlaşması ile yenileşmeye muhalefet bu anlamda daha bir güçlenmiş ve toplumsal bir taban bulmuş oluyordu. Bu bağlamda yeniçeriler ise padişaha bağlı kapıkulu ocaklarının piyade kısmıdır. Yani vergiden muaf olan askeri zümredendir. Esnaf ve yeniçerinin tek bir kişinin kimliği haline dönüşmesi ise güçlü bir reaya demek olup yeniçerilik kurumunun bozulmasının hem bir sebebi hem de bir sonucu olarak sunulmaktadır. (Kaya, 2013: 190) Nihayetinde toplumun farklı kesimlerinin birbirleri ile sosyal ilişkileri derinleşip Osmanlı klasik düzeni bozuldukça toplumun politik gücünü oluşturan üçlü bir birlik oluşmuştur. Bunlar; ulema, yeniçeriler ve halk (işçi/esnaf) olarak sayılabilir. Bu üçlünün iktidarı elinde bulunduran saraya karşı muhalefeti yüzyıllar içinde birçok vakaya neden olmuş hatta padişah kanının bile dökülmesine sebep olmuştur. Osmanlı düzeninde yeniçerilerin alt tabaka savunusunu üzerine alan bu saldırgan ruhu için Şerif Mardin (2015: 231) “yeniçeri ruhu” demektedir. Niyazi Berkes (2011: 118) de yeniçerilerin bu değişimini ve kurduğu ittifakları Osmanlı modernleşmesi yolunda en büyük engel olarak görmektedir.

Esasen bu muhalif ses, politik anlamda güçlü olmasını da yeniçerilerle sağlıyordu. Ocağın kaldırılması ile birlikte Osmanlı düzeninde yaşanan değişimler de Ocağın, daha doğrusu Ocak mensuplarının halkın politik sesi olması gibi kritik rolünün görünür olmasını sağlamıştır. Nitekim Osmanlı'nın değişen yapısının ilk nesillerinden olan Yeni Osmanlıların içinde de buna değinenler çıkmıştır. Yeni Osmanlılar 1826'da yeniçerilerin ortadan kaldırılması ile

birlikte, Osmanlı siyasi siteminde Bâb-ı Âli bürokratlarının gücünü ve nüfuzunu dengeleyecek birleşik bir toplumsal zümrenin kalmadığı inancında idiler. (Namık Kemal, 2014: 151) Namık Kemal 26 Eylül 1869 (14 Eylül 1285) tarihli ve ‘Usûl-i Meşveret Hakkında Mektuplar-I’ başlıklı makalesinde bu hususu şöyle açıklar: “Devlet-i Aliyye ta yeniçeriler kalkıncaya kadar yine irade-i ümmet ve binaenaleyh bir nev'-i usûl-i meşveretle idare olunurdu. Meb'ûsâna vereceği hakk-ı nezareti, ahali bi'n-nefs kendi icra ederdi.” (2014: 161) Namık Kemal'e göre (2014) Osmanlı sistemi esasen ulemanın hükümde/yasamada, padişah ile vezirlerin yürütmede ve halkın silahlı gücü(yeniçeriler) yanına alarak yürütmenin faaliyetlerini kontrol etmede oynadığı rol itibarıyla “hürriyetin derece-i ifratına varmış bir hükümeti meşruta” olarak nitelendirilebilirdi. Bu noktada Keçecizade de devlet yönetiminde yeniçerilerin elimine edilmesini ve bürokrasinin devamını çok güzel ifade eder: (L. Doğan, 2000: 56)

“Bizler üç taife idik: Biri ulema, biri ricalü ketebe, biri ocaklı. Üçümüz de mürur-ı ezmine ile bozulmuş idik. Ocaklıdan farkımız bu ki biz i'tiraf-ı kusur idüp şevketlü padişahımızın afv ü merhametine sığınup oturduk. Anlar buldukları hale mu'telif olmayup dürlü dürlü hıyanet ü habaset eylediler. Anınçün mevla-ı müte'al kahr ü tedmir eyledi. Biz i'tiraf-ı kusur ile kurtulduk.”

Bu noktadan bakınca yeniçerilerin güç kaybetmesiyle birlikte diğer sınıfların önemini kaybedeceğini tahmin etmek zor değildir. Yani yeniçerilerin kaldırılmasıyla birlikte ulemanın ve halkın politik söyleminin güçlü bir ses olarak zikredilmesi zorlaşmıştır. Nitekim 1829'da Hariciye Nazırı Pertev Efendi, devleti oluşturan dört temel sınıfı sayarken artık ulemayı zikretmeye bile gerek görmemiş ve öncelikle ‘seyfiye’ ve ‘kalemiye’yi dikkate almıştır. (Mardin, 2015: 171) Ocağın ilgasının hemen ardından böyle bir yaklaşımın getirilmesi tesadüf olamazdı.

Bu bağlamda Donald Quataert (2013) de yeniçeriler hususunda bize sosyo-ekonomik bir çerçeve çizen tarihçilerdendir. Quataert, yeniçerileri işçilerin silahlı gücü olarak görmektedir. Ona göre ilga da bir nevi işgücüne karşı yapılmıştır. Bu açıdan Quataert'in zaten yeniçerilerin halk ile ilişkisine önem vererek eserini yazdığını vurgulamak gerekir. Çünkü Quataert (2013: 297) niyetini açıkça ifade ederek “bu kitap ne kadar eksik olsa da Osmanlı tarihine halkı katmak için katkıda bulunuyor” demektedir. Quataert, yeniçerilerin ekonomideki rollerine dair alıntılarının genelde devletin tarih yazıcılarının (özellikle Esad Efendiyi eleştiriyor) eserlerine dayandığından yakınıyor. Doğal olarak ilgayı meşrulaştırıcı bir girişim olarak, ekonomik anlamda yeniçeri faaliyetlerinin aleyhte örneklerden aktarılan tek yanlı bir üslubu olduğunu vurguluyor. Özellikle 18. yüzyılın tamamı ve 19. yüzyıl başı vurguladığı alanlardır. Quataert'e göre yeniçeriler 1740'tan itibaren ekonomik ve politik çıkarlarını gözetmeye başladılar. Ancak neden 1740 ile başladığı konusunda ciddi bir açıklama göremiyoruz. Ancak Quataert ve Kafadar'ın birleştiği bir husus var ki o da yeniçerilerin esnafın alt kadrolarını oluşturduğu konusudur. Bu bağlamda yeniçeriler şehrin dışından gelmiş ve hayatta kalmaya çalışan tipler olarak karşımıza çıkabilmektedir. Ancak yine bu iki ismin ayrıldığı net noktalardan birisi de Quataert'in yeniçerileri işçinin ve alt sınıfın haklarını koruyan bir grup olarak görmesinin aksine

Kafadar'ın yeniçerileri haraç toplayan gangsterler olarak görmesidir. Faroqi de yeniçeriliğin kaldırılmasının alt tabakanın güçsüzleşmesine neden olduğunu düşünenlerden. Yine ilga ile birlikte halk ve padişahın bürokrasi karşısında birleştiğini söylemektedir ki bu noktada 31 Mart vakasını da iyi bir örnek olarak sunmaktadır. Bu durumu, yani padişah ile halk arasındaki bu bağı Faroqi (2014: 297) "sosyal sözleşme" olarak nitelendiriyor. Faroqi bu tür ayaklanmaların azalışını da yeniçerilerin ortadan kaldırılması ile birlikte alt tabakanın güçsüz kalmış olmasına bağlıyor. Beyhan da ilga sonrasında Sultan Abdülaziz'in ve Sultan Abdülhamit'in hal' olayında yeniçeri ruhunun yansımaları görüldüğüne vurgu yapıyor. (Beyhan,1999: 270-271)

1826'ya kadar yani Yeniçeri Ocağı kaldırılana kadar Padişah ve bürokrasi arasındaki ortaklık, ilga sonrası dağılmaya başlamıştır. Bu kapsamda ilmiyenin tasfiyesine, kalemiyenin kendisini garantiye almasına, padişahın yalnızlaşmasına giden süreç İmparatorluk dağılana kadar devam etmiştir. II. Mahmud dönemi sonrası kendisini net olarak gösteren bu yapı yer yer kesintilere uğrasa da devam etmiştir. Bu konuda Mardin'e (2015: 26) göre de özellikle modernist ve reformist girişimlerde söz sahibi kılınan bürokrasi(kalemiye) kendisini garantiye almış ve Abdülmecid ve Abdülaziz ile birlikte paytahtı siyaset sahnesinde seyirci konumunda bırakmıştır. Yönetimde yani ulema-kalemiye-sultan üçlüsünde yaşanan gerilim ilga sonrası kendisini güçlü hissettirmiştir. Zira bu üçlünün karşısında duran tek cephe olarak ele alabileceğimiz yeniçeri-halk dayanışması ilga sonrası zararsız bir muhalefet konumuna düşürülmüştür. Bunun yarattığı siyasi rahatlık birçok reforma kapı aralamakla birlikte, bu reformların yönetimde hangi güç lehine pratiğe döküleceği konusunu da artık gündemin en kritik meselesi haline getirmiştir.

Burada önemli bir kırılma noktası da vardır. Bürokrasinin ilga sonrası siyasi gücü, padişahın atama ve azline bağlı idi. Yani hukuki açıdan bürokratik kadrolar kurumsal anlamda paytahtın karşısında bir güç yaratamamıştır. Bu gücü sağlayacak olan ekonomik özerklik gibi önemli bir unsur Tanzimat ile sağlanmıştır; müsaderenin kaldırılması. Padişah üst kadrolardaki memurların üzerindeki siyasi yaptırım aracı olan müsadere hakkını kaybedince de bu kadroların elinde hatırı sayılır bir servet birikmiştir. (Mardin, 2015: 139) Açıktır ki bu ekonomik güç aynı zamanda siyasi nüfuzu da beraberinde getirmiştir.

Tüm bu gelişmelerde ulema cephesine bakmak da faydalı olacaktır. Zira ilga sonrasında başlayarak devam eden süreçte en ciddi sıkıntıyı ulema sınıfı yaşamıştır. Bu süreçte en önemli meselelerden biri de devletin bir nevi laikleşme uğraşdır. Sultan II Mahmud tarafından hızlandırılan laikleşme eğilimi, aslında önemli nedenlere dayanmaktaydı. Asıl amaç, orduyu finanse edecek parayı bulmaktı ve bu amaçla 18. yüzyılda başlayan vakıfları devlet denetimine alma denemeleri artık yoğunlaştırılmıştı. Nitekim 1826'dan sonra vakıflar özel bir nezarete bağlanarak kamulaştırılmıştı. Bu durum, o güne dek vakıf idaresinden önemli gelirleri olan ulema ve özellikle ileri gelenlerin siyasi nüfuzunun iyice azalmasına sebep olmuştur. Bir yandan medreseler devletin denetimine sokulurken diğer yandan yeni kurulan teknik okulların yararına bu dini okullar ihmal edilmiştir. II. Mahmut birçok alanda yenilikler yaparken, medreselere hiç dokunmamış, kurumu kendi haline bırakmıştır. Askeri ve yeni sivil okullarda çağdaş biçimde eğitim-öğretim verilmeye çalışılırken, diğer tarafta medreselerde geleneksel skolâstik

öğretim metotlarıyla Arapça kitap metinleri üzerinde dini ve şer'i konularda çalışmalar ağır aksak sürdürülmüştür. Özellikle Tanzimat'la birlikte eğitimde görülen bu ikilik gittikçe yaygınlaşarak eğitim ve öğretimin birleştirildiği 1924 yılına kadar sürüp gitmiştir. (Çadircı, 2013: 99) Faroqi'ye (2014: 301) göre bu ihmal hadisesi bilinçli bir şekilde yapılmış olup bu nedenle entelektüel iddiası olan ulema da başka eğitim alanları seçmek zorunda kalmıştır ve bugün Türkiye'de dine ilgi duyan entelektüel sayısının az olmasında da II. Mahmud'la ardıllarının aldığı bu kararın epeyce rolü vardır. Ulema içerisinde yüksek ve düşük rütbelilerin yeniçerilerle ve halkla ilişkisi bağlamında farkları önemli bir noktadır. İmparatorluğun bürokratik kadroları 18. ve 19. yüzyıllar boyunca toplumun geneline kıyasla daha fazla yenilikçi ve reformist bir tavır benimsemiştir. Üst kadrolardaki ulemanın da aynı şekilde "maslahat her şeye mukaddemdir" (Kara, 2012: 348) anlayışının öncülü olacak şekilde birçok yeniliğe cevaz verdiği malumdur. Ancak toplumsal yönü olan her düzenlemenin tabanı rahatsız etmesi alt ulema kadrolarını kendi lehlerine olacak klasik düzeni savunmaya itmiştir. Bu aşamada en elverişli bahane de şeriatın elden gittiği ya da kanun-i kadime ihanet edildiğine dair söylemlerdir. Ulemanın en mütevazı kadroları böylece Müslüman ahalinin koruyucusu haline gelmiştir. (Faroqi, 2013: 90) Mardin (2015: 160) de yüksek ve düşük rütbeli ulema ayrımının bürokratlar içerisinde ehl-i kalemin yükselişine sebep olduğu görüşündedir.

1826'dan sonra ulemanın ıslahata iştirakine ve onları tasdikine (Beyhan,1999: 270) duyulan ihtiyaç ilk zamanlarda propaganda faaliyetleri sonrasında azalmıştır. Dolayısıyla ulemaya siyasi bağımlılık azaldıkça, bu kurumun başta askeri birlikler olmak üzere yeni teşekkül eden müesseselerdeki fonksiyonel nüfuzu da azalmaya yüz tutmuştur. Şüphesiz bu daha önce de ifade edildiği üzere merkezi bir bürokrasi ve seküler bir hukuk ve eğitim sistemine yönelik atılan adımların etkisiyle hızlanan bir süreçtir. (Kapıcı, 2013: 283)

İlga sonrası toplumsal erklerde yaşanan bu kırılmanın önemli bir ayağı da askerlerin kendisidir. Halkın ilgaya kadar yeniçerileri asker olarak görmesinden ziyade sevsen de kendilerinden birisi olarak görmesi söz konusuydu. Ancak Asakir-i Mansure-i Muhammediye ile birlikte askerlik kurumu, kendisini daha modern bir şekilde tertip etmişti. Ocağın kaldırılmasını müteakip halk nezdinde askerî anlamda olmasa da güçlü bir devlet imajının doğduğu açıktır. Halk gerek yeni teşkilatlanmalarla ve yöresel güçlerin tasfiyesiyle olsun gerekse atanan güçlü devlet adamları aracılığıyla olsun ilga sonrası devletin varlığını daha güçlü hissetmiştir. Ancak halkın askeri güce bakışı noktasında aynı şeyleri söylemek zordur. Hatta askerler dahi bu bakımdan merkezi idarenin gücünü hissetmek zorunda kalmıştır. Öyle görünüyor ki İmparatorluğun yöneticilerinin yeni orduyu kurarken umdukları güçlü bir ordu değil muti bir ordu kurmaktı. Bu konuda Yıldız (2009: 261) da "Sultan-ricale-ulema koalisyonunun maksadı, bürokratik ve hiyerarşik bir organizasyon için kendilerine muti bir silahlı kuvvet oluşturmaktı" diyor. Halkın artık yeni kurumsallaşma sürecinde bürokrasi ve askeriye ile kurduğu bağlar da resmi ilişkilere dayalı yürümekteydi. Yani subay altı asker kısmı artık halkın sesi olarak ortaların, çorbacıların, ağaların katılımıyla sesini yükseltmiyordu. Mektep mezunu paşaların doğuşu ve eratin sindirilmesi ile halkın askeriye ile bağı resmi düzeyde tutulmuştu. Bu durum zamanla halkın ve padişahın yakınlığını ve bürokratik gücün bunların karşısında

yer almasını da sağlamıştır. Yani halk artık devleti ikiye ayırmıştı: Bürokrasi ve Padişah. İlmanın en önemli sosyal yansıması halkın politik bir ses olarak gücünü yitirmesi olabilir ancak bu sürecin devamı daha önce bahsedildiği gibi halk ile padişahın bürokrasi karşısında yakınlaşmasıdır.

İlga sonrası Ruslarla yaşanan muharebelerde yeni askerin yeterli görülmediğini gösterir bazı sosyal tepkiler de burada aktarılacaktır. Bu doğrultuda ilga ile bir önceki askeri gücün kaldırılması bir bakıma halkta güvensizlik yaratmıştır denilebilir. Mesela hemen 1828'de başlayan Osmanlı-Rus savaşını anlatan Âşık Ali, Kars'ın kaybedilmesine üzülmeye padişaha da askere de öfkelenir ve bu duygusunu şöyle dile getirir: (Çoruk, 2007: 87)

*“Eski seferciler sefere gitmez.
Nefir-âmm askeri yiğitlik etmez
Azap, çoban tutmayan işi bitmez
Çal kılıç askerin, baz elden gitti”*

...
*Çürüksu'ya dek de Moskof savuştu
Uyan Sultanım, ırz elden gitti”*

Aynı şekilde o yıllarda Âşık Rüşenî de Balkanlarda yaşananlar için Sultan Mahmud'a seslenir: (Çoruk, 2007: 93)

*“Güller soldu, mamureler çöl oldu
Rum'a ateş düştü, hepsi kül oldu
İbrail, Silistre Varna nic'oldu
Sene kırk beş tamam, Hüncârım uyan”*

İmparatorluğun doğusundan ve batısından gelen bu tepkiler halk nezdinde askerin yetersiz görüldüğünü ve bundan sorumlu görülen padişaha tepkiler olduğunu gösterir niteliktedir. Bu tarz tepkileri önlemek adına birçok propaganda faaliyeti yapılmıştır. Yeniçeriler aleyhine ve Mansure askeri lehine yapılan birçok propagandanın yanında redif teşkilatı ile de Anadolu'da az da olsa sükûnet sağlanmış, belki de Tanzimat'a doğru halk nezdinde yeni ordu iyi bir konuma getirilmiştir. Yine de ilk dönemlerde Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin muharebelerde yetersiz kalması kendisi hakkında olumsuz tepkiler doğmasına neden olmuştu. Ancak yeni orduya halkın tepkisi onu reddetme biçiminde değildir. Zira asker yazılma açısından Mansure ordusu gayet matlup bir durumdaydı. Bu açıdan ilga sonrası asker alımı ve nefer azlığına dair ciddi bir sıkıntı çekildiğini söylemek mümkün değildir. Zira çoğu toplumun alt kadrolarından olmak üzere birçok kişi çocuğunu veya kendisini asker yazmaya devam etmiştir. Nitekim Mardin'in (2015: 148) MacFralane'den aktardığına göre askeri cerrah mektebine kayıkçı, at bakıcısı, pazar hamalı ve benzeri alt tabakadan kişiler çocuklarını gönderirken, orta ve üst sınıftan hiçbir Türk oğlunu bu mektebe göndermiyordu. Yani ahali aslında askerlik müessesesi konusunda bir karşı direniş göstermemiştir. David Urquhart (2014: 119) da halkın asker toplamayı “Müslümanların üzerine yüklenen dini bir görev” olarak görmesinden dolayı hiçbir zaman sıkıntı çıkarmadığından bahsetmektedir. Taşrada da ilga sonrası yeni orduya asker yazımı için halkın daha ilga sürecinde olumlu baktığını söyleyebiliriz. Mesela Ayntab ahalişi oluşan güven ortamının ardından Asakir-i Mansure ordusu için 600 asker çıkarmak ve bunların günde iki kez eğitim yapılmasını sağlamak üzere Vali Celaleddin Paşa nezdinde taahhütte bulunmuşlardır. (Özcan, 2012: 74) Bunun gibi olumlu

örnekler arttırılabilir. Örneğin 4 Ağustos 1826 (29 Zilhicce 1241) tarihli arşiv belgesinde: “yeniçeri eşkiyasının haşak-ı vücudu zeyl-i alemde izale ve efna ve Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin tertibine teşebbüs ve itina buyurulmuş olduğundan Filibe Kazasından genç ve tüvana ve tenperver olmayarak yüz nefer askerin li-eclit-talim der-Âliyye'ye sevk ve irsali” için emir geldiği söyleniyor. Buna göre hemen yapılan hazırlıklar ile de halktan kendi rızasıyla gelip yazılan birçok kişi olduğuna değinilmiştir. Nitekim “kendi hüsn-i rızasıyla yazılmakla talib ve rağibi hayli zuhur etmiş ise de emr-ü irade-i aliye mutabık olanları yazılıp gayr-i mutabık olanları iade” olunduğu belirtilmiştir. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.) Cevdet-İ Askeriye (C.AS.), 914: 39477)

Buraya kadar görüldüğü gibi yeniçeriler ve yeni ordu hakkında halk nezdinde oluşan net bir görüş yoktu. Halk yeniçerilerin bozgunculuğundan yılmış ise de onları gözden çıkarılacak bir şer yuvası olarak görmüyordu. Zira yeniçerilerin esnafla ilişkilerinden mütevellit devletin halkı zor duruma sokacak ve ekonomik olarak bunaltacak bir politikaya ciddi bir muhalefet yine yeniçeriler aracılığıyla mümkün oluyordu. Onların devreye girmesiyle herhangi bir ayaklanış yönetici kesimi tedirgin edici bir hüviyet almış oluyordu. Yani yeniçeriler toplumsal açıdan bozgunculuk yaratan faaliyetlerin içine girdiği gibi yine toplumun belli başlı politik tavrının da koruyucusu idi. Bu sebeple Yeniçeri Ocağının kaldırılmasına ve yeni orduya toplumsal açıdan verilen tepkileri de tek bir cephede toplamak mümkün olmayacaktır.

Tüm bunlar göz önüne alındığında ilga öncesi ve sonrası değişimi belli noktalarda vurgulayabiliriz. İlga öncesine dair yeniçeri zümresinin iki özelliğini saymamız gerekirse bunlardan birincisi reyanın politik anlamda belki meşrutî anlamda sesi olması, ikincisi ise toplumun orta ve alt sınıfları ile münasebetlerinin üst sınıflarla münasebetlere nazaran daha kuvvetli olmasıdır. Bu kapsamda ilga sonrası yaşanan değişimlerin bu ikisinden hangisini daha ciddi etkilediği önemlidir. Yeniçeri sonrası kurulan yeni ordu düzeninin modern bir disipline ve organizasyona sahip olması, Mansure askerin halk içinde aktif rol oynamasının zorlaşması manasına geliyordu. Zira artık hiçbir asker zanaatla, ticaretle, esnaflıkla uğraşamayacak, loncalarla münasebet kuramayacaktı. Sadece askerlik görevini ifa edecekti. Ancak ikinci özelliği bakımından halkla ordu arasında çok fazla değişikliğin olduğunu söylemek zordur. Yani ilga sonrası askere yazılmaya gelen veya gönderilen gençler yine çoğunlukla alt sınıflara mensup idiler. Hatta Yıldız bu hususta, yeni ordunun içinde saray ve Bâb-ı Âli kariyerlerinde yükselmek için hevesli olan ‘Müslüman devşirmeler’ ve taşra kökenli fakir aile çocukları olması sebebiyle yoğun güç ve kariyer mücadelesi yaşandığını söylüyor. (Yıldız, 2009: 278) Ancak bunların, dediğimiz gibi, toplumsal bir rol oynaması veya Namık Kemal'in tabiriyle meşrutî bir rol üstlenmesi artık zorlaşmış oluyordu.

5. Politik Serbestiyet Bağlamında Ekonomik Yansımalar

Yeniçeriler pazarda üretici olarak, toplumsal anlamda bir güç olarak ve nüfusları itibarıyla de tüketici (talep eden) olarak ele alınırsa, onların yok edilmeleri arz-talep bağlamında, ekonomiye dair politikaların değişimi bağlamında bir farklılık yaratmış mıdır sorusunu ihdas edebilir. Bu bölüm esas itibarıyla bu sorunun cevabının bulunmaya çalışıldığı bölümdür.

Osmanlı İmparatorluğunda yeniçerilerin toplumsal anlamda nüfuz ettikleri yelpazenin genişliği, herhangi bir politik hamlede bunların da göz önüne alınmasını icbar ediyordu. Hiç şüphesiz yeniçerilerin iktisadi hayattaki etkinliği merkezi otoritenin piyasaya müdahalesini zorlaştıran bir faktördü. (Sunar, 2010: 75) Önceki bölümde aktarıldığı gibi yeniçerilerin ortadan kaldırılması sadaret için otorite rahatlığı sağlamıştı. Bu bağlamda ilga ile birlikte oluşan boşluk fırsat bilinerek merkezi gücü artırmak için ekonomik hamlelere de girildi. Mesela ayanların gücünü azaltmak için ellerinde bulunan vergi toplama imtiyazları artık başka kişilere verilmekteydi. Yine Rumeli ve Anadolu'da ayanların denetiminde olan geniş toprak arazilerine el konuldu ve bunlar köylüye dağıtıldı. Ayrıca 2.500 kadar tımar sipahilerden alınıp iltizama bırakıldı. Şimdiye kadar vakıfların eline geçmiş olan toprak ve benzeri ekonomik kaynak olan birimlerin denetimini sağlayıp gelirlerini merkezi hazineye aktarmak amacıyla Evkaf İdaresi kuruldu. Nihayetinde bu gibi girişimler taşradaki ayan ve ulemanın güçlerini azaltmıştır. (Pamuk, 2009: 200)

Merkezileşmenin amacı doğrudan doğruya ülkede politik anlamda ve modernleşme bağlamında reformları kolayca uygulamaya sokmak değildi. Ancak şüphesiz ki merkezileşme ve dahî ilga, merkezi otoriteyi ekonomik anlamda rahatlatacak bir hamleydi. Örnek vermek gerekirse devletin vergi toplama süreci sonunda eline geçen vergi gelirlerinin düşüklüğünden bahsedilebilir. Devletin vergi gelirinin brüt miktarından dörtte biri, net miktarından ise ancak üçte biri merkezi devletin hazinesine girmektedir. (Pamuk, 2012: 218) Kalan kısmı mesela malikânciler, malikâncilerin destekçisi sarraflar, vergiyi toplayan yerel güçler gibi vergi sürecine dâhil olan kesimler paylaşıyordu. Dolayısıyla merkezi otorite yerini sağlamlaştırdıkça bu araçları ve paydaşları devreden çıkarıyor veya paylarını azaltıyordu.

Yeniçerilerin pazardaki etkinliklerinin önemli bir ayağı da loncalardaki varlıklarıdır. Bazı loncaların bölgelerinde politik güç olarak kendini hissettirmesi de yine yeniçeriler aracılığıyla oluyordu. Nitekim Şam, Kahire ve İstanbul gibi şehirlerin loncaları bu yolla bir "politik baskı" (Faroqi, 2014: 66) oluşturarak seferleri bile önleyici bir direniş gösterebiliyorlardı. Bu bağlamda yeniçeriliğin ilgası ile birlikte ocaklı ile bağlantıları kuvvetli olan loncaların da güç kaybetmiş olduğunu söyleyebiliriz. Bu açıdan bakıldığında yeniçeriliğin kaldırılışının Osmanlı'nın ekonomik ve mali politikalarının yanında siyasi otorite üzerindeki baskının da kaldırılışını beraberinde getirdiğini tekrardan görebilmekteyiz.

Quataert (2013) Osmanlı'da lonca sisteminin büyük şehirlerin yanı sıra Merzifon gibi kasabalara kadar gittiğini ifade etmiş ve bu derin/yoğun klasik düzen iktisat anlayışının 19. yüzyıl devlet adamlarınca serbest piyasa lehine değiştiğini ifade etmiştir. Burada konumuz açısından önemli olan bir nokta vardır. Osmanlı imalat sektörü üzerine yazdığı eserde Quataert, (2013) 19. yüzyıla dair değişime bir tarih verirken ne Tanzimat'ı ne de Balta Limanı Antlaşması'nı dikkate alır. Bu ikisini klasik 'iaşeci'(provizyonist) politikaya çakılmış iki yeni çivi olarak yorumlayan Quataert, Osmanlı'nın iktisat politikasında asıl dönüm noktasını ise yeniçeriliğin kaldırılışını olarak görüyor. Yani ilga hadisesini modernleşme karşıtı gerici bir askeri zümrenin yok edilmesi olarak ele alınmasının ötesinde bir şey olduğunu söylüyor. Ona göre bu hadise ile loncalar koruyucularını kaybetmişti.

Çünkü devletin ve elit sınıfın müdahalelerine karşı kent loncalarını koruyan bir tarafı vardı yeniçerilerin. (Quataert, 2013: 22) Pazardaki sistemin yüzyıllar boyu kendi akışında devam etmesi ve yeniçerilerin bu sistemde doğal bir unsur gibi yer edinmeleri ile artık loncalarda yeniçeri gücü önemli bir unsur haline gelmişti. 1826 yılında Yeniçeri Ocağının ortadan kaldırılması, lonca teşkilatı üyelerinin merkezi bir karara direniş gücünü büyük oranda kırmış olup iyi organize olan kuvvetli himaye taraftarları saf dışı bırakılmıştır. Quataert'e (2013) göre de bu durum Osmanlı iktisat politikası için himayecilikten liberalizme geçişte kapıların aralanmasını sağlamıştır.

Yeniçerilerin piyasaya dönük politikalarda genelde sahnede rol aldığını ve tepki verdiğini biliyoruz. Ancak merkezi otoriteye karşı direnişlerinin her zaman anlamsız bir isyan ile ve terörize bir tavırla anlatılması da uygun değildir. Zira devletin kendi lehine yaptığı tağşiş gibi bazı politikalar, esnafı hele hele yeniçeri esnafını çok kötü etkileyen sonuçlar doğuruyordu. Tağşişler yani Osmanlı para biriminin değerli maden içeriğinin düşürülmesi fiyat artışlarının en önemli nedeni idi. (Pamuk, 2012: 261) Tağşiş sonucu oluşan devalüasyon ile hem aldıkları mevaccipin değeri düşüyordu hem de yükselen piyasa fiyatları ile değeri düşen paraya bir darbe daha vurulmuş oluyordu. Osmanlı'da devletin "esnaflık ve ticaret için meşru kabul ettiği kâr oranları 16. yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar genellikle %5-15 sınırları içinde" (Genç, 2014: 10) kaldığından tağşiş politikası ile pazarda bir yeniçeri esnafının hayatta kalması çok daha zorlaşmış oluyordu. Bu vesileyle, yani yeniçerilerin tağşiş politikasına muhalif tavri dolayısıyla Osmanlı'da paranın istikrarlı bir seyir izlemesine katkıları olduğu düşünülebilir. (Pamuk, 2012: 63) Bu anlamda yeniçerilerin haklarını araması ve bilinç sahibi bir toplumsal tepkiyi simgelemeleri önemlidir. Eskiden yeniçerilerin olumsuz yaklaşımları dolayısıyla çok rahat tağşişe gidemeyen devlet yöneticileri ilga sonrası daha rahat imkânlar bulmuşlardı. Belki de bu yüzden olsa gerek II. Mahmud dönemi İmparatorluk tarihinin en hızlı tağşişlerinin görüldüğü dönemdir. Nitekim 1808-1844 arasında kuruşun gümüş içeriği yüzde 83 düşürülmüş ve 1808-1839 döneminde 47 çeşit gümüş sikke piyasaya sürülmüştür. (Kopar ve Yolun, 2012: 337) Pamuk, (2012: 211) II. Mahmud dönemi tağşişlerini ikiye ayırıyor: 1808-1822 dönemi ve 1828-29 dönemi. Bu bağlamda Pamuk, birinci dönemde tağşişlerin esas tetikleyicisi olarak Rusya, İran ve Yunanistan savaşlarını sayabiliriz derken ikinci ve daha hızlı tağşiş dönemi olan 1828-29 döneminde ise Rusya ile girişilen savaşı ve onun getirdiği 400 milyonluk tazminat yükünü etken olarak sayıyor. Yani arada Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışını özellikle vurgulamıyor. Ancak söz konusu dönem ayrımı tarihsel olarak ilgaya denk gelmekte olup Pamuk (2012) devam eden sayfalarda tağşiş ve yeniçeriler ilişkisine önemli bir vurgu yapıyor.

Buna göre kuruşta 1822'de 2,32 olan saf gümüş içeriği 1828'de 1,47'ye kadar düşüyor. Yani yaklaşık %36'lık bir düşüş söz konusudur. Ayrıca kur değerinde de aynı tarihlerde 37'den 59'a bir yükseliş görüyoruz ki buradan hesapla değer kaybı yaklaşık %37 kadar oluyor diyebiliriz. Ancak 1826 sonrası serbestliğin olduğu ortamda yani yeniçerilerin olmadığı ve 1828 tağşişine doğal olarak sert bir direnişin olmadığı görüldüğünde tağşişler hızlandı. Böylece 1822'ye nazaran sonraki dönemde düşüşler daha yüksek oranda gerçekleşti. Nitekim yapılan tağşişler ile ilgadan yaklaşık 5 yıl kadar sonra kuruşun gümüş içeriği %79 kadar düşürülmüş

olacaktı. Hatta ilgadan beş yıl sonraya kadar tağşişler nedeniyle paraya olan güven o kadar sarsılmış idi ki en sonunda II. Mahmud döneminin onuncu sikke dizisi olan 1832 sonrası çıkan sikkelerde gümüş içeriği yükseltilmişti. (Pamuk, 2012: 215) Aynı şekilde II. Mahmud tahta çıktığında 19 kuruş civarında olan sterlin Sultan'ın ölümüne kadar 105 kuruşa yükselmiştir. Bu aralıkta da 1810-20 döneminde 20 kuruştan 32 kuruşa çıkan sterlin, 1826'da 58 kuruşa 1830'da da 77,5'e çıkıyor. (Çakır, 2012: 85) Yine Pamuk'un (2012) İstanbul'daki çeşitli vakıf hesap defterleri ile saray mutfağından elde ettiği verilere göre aynı dönem için enflasyon 1820'de %30 civarında iken 1830'a gelindiğinde %70'i geçmişti. Yani yaklaşık %130'luk bir artış söz konusudur. Buradan hareketle enflasyon üzerinde para politikası dışında başka etkenlerin varlığı da tartışmaya açılabilir.

Yeniçeriliğin ilgası ile oluşan politik rahatlamının farklı bir örneğine Kopar ve Yolun'un (2012: 339) çalışmasında değinilmiştir. Zira buna göre yeniçerilerin sosyoekonomik rolü bazen o dereceye varıyordu ki İmparatorluk yabancı bir devletten borç almaya bile cesaret edemiyordu. Nitekim 'küffara el açma' olarak görülebilecek dış borç hususu yeniçeri ve ulema arasında yaratabileceği tehlikeli yankılar dolayısıyla ertelenmek durumunda kalıyordu. Çalışmaya göre Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasından sonra dış borç hususu gündemde rahatça konuşulabilmiş ve hatta 1830'larda bir takım İngiliz banker ve diplomatlar Osmanlı hükümetini borçlanmaya teşvik etmeye başlamıştır.

İlga sonrası siyasi otoritenin yanında askeri anlamda da yeni ordu sisteminde bir merkezileşme söz konusu olmuştur. Mansure ordusu eski ordunun bölünmüşlüğüne karşın sadece tek bir ordu olarak görünmekteydi. Bu ordu sadece Redif ismiyle taşra örgütlenmesi olarak ayrılmakta ise de bu birlikler Mansure ordusundan sayılmaktaydı. Bu durum eskiden eyalet ordusu için ayrılan mali kaynakların bundan böyle yeni ordunun finansmanına ayrılmasını gerektiriyordu. Bir başka ifade ile askeri yapı ve sistemdeki merkezileşme, mali kaynakların da merkezileşmesini zorunlu kılıyordu. (Cezar, 1986: 247)

Devletin 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı yani merkezî orduyu ilga etmesiyle birlikte bir otorite boşluğu ve başıbozukluk olması beklenebilir. Hâlbuki İmparatorlukta siyasi olarak merkezi gücü sağlamlaştırmaya dönük olarak yapılan girişimlerin kilidini açan olay Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması olmuştur. Buna ilaveten devletin mali açıdan da gücünü ve kontrolünü kaybetmediğini ve hatta merkezi anlamda güçlendiğini dahi söyleyebiliriz. Yani Devlet maliye, bürokrasi, eğitim, hukuk ve yargı alanlarında da reformlarını merkezileşme yolunda gerçekleştirmeye devam etmiştir. Hatta Cezar, (1986: 235) 19. yüzyılın ilk yarısında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasını bir dönüm noktası olarak ele alır ve mali, idari, mülki yapıyı yeniden biçimlendiren bir merkezileşmeye dikkat çeker. Nitekim ilga sonrası mali açıdan merkezileşme sürecini de "yeni kurumlaşmalar süreci" diye adlandırır.

Görüldüğü gibi askeri, mali ve politik merkezileşme II. Mahmud döneminin en göze çarpan özelliğidir. Bu noktada padişah otoritesi lehine, klasik Osmanlı politikalarından bazılarının da sürdürüldüğüne şahit olabiliyoruz. II. Mahmud ilga sürecinde bürokrasiyi yanına çekmek için yüzyıllardır kul taifesine uygulanan müsadere aleyhine bir tutum sergilese de ilga sonrası bu tavrını değiştirmiştir. Bu süreçte hem ilga edilen Yeniçeri Ocağı ve Bektaşî Tekkelerinin emvali

müsadere edilirken hem de bürokrasiye yönelik bazı müsaderele şahit olabiliyoruz. Aslında müsadere kaldırılması ilk etapta uygulamada kendisini gösterememiş olsa da ilgayı müteakip, o zorlu zamanlarda Sultan'ın bürokratik kadroları tavlama niyetiyle sarf edilmiş bir vaattir. Lafta kalmış olduğu örneklerden de görülebilmekte. Zira 1837 tarihinde bile Padişahın müsadereye gittiğine örnekler bulunmaktadır. (Varan, 2013: 19) Bu konunun İmparatorluğun üst kadroları için ehemmiyeti yüzyıllardan beri gelen bir birikimi ifade eder.

Başından itibaren müsadereyi değiştirmeyen tek amacı merkezi otoriteyi güçlü kılmaktır. II. Mahmud da nihayet merkezi otoriteyi güçlendirmek için müsadere sistemini kullanmıştır. Nitekim ayanların nüfuzunu kırmak için ayanları idam ettirip mallarını müsadere ettirmiştir. Eceliyle ölen ayanların ise varisleri olup olmadığına bakılmaksızın terekeleri zapt edilmiştir. (Varan, 2013: 16) İlga sonrasında devletin bazı Bektaşî tekke ve zaviyeleri üzerinden gelir sağladığını da biliyoruz. Yani sadece ölen birisinin terekasının temlik yoluyla değil bir vakfın menkul ve gayrimenkulünün de üzerinden gelir sağlanabilmekteydi. 1826 sonrasında örnek vermek gerekirse bazı tekkelerin kiraya verilmesinden, yıktırılanların moloz ve kurşunlarından, hatta çiftliklerinden elde edilen kârlar hazineye aktarılmaktaydı. Mesela Dimetoka'daki Kızıldeli tekkesi eşya, emlak ve hayvanlarından 1827-1851 yılları arasında toplam 200 bin kuruştan fazla gelir elde edilip hazineye aktarılmıştır. (Varan, 2013: 38) Bu rakam bize ilga sonrası bütün Anadolu ve Rumeli'yi hesaba kattığımızda ortaya çıkacak muazzam rakam hususunda da bir ipucu verebilir.

Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra kalan eşyalarının kayda alındığını da biliyoruz. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışı ile Darbhane'ye gönderilen ocağa ait gümüş kapların, bakır ve sair eşyaların Bab-ı Defteri Başmuhasebe Darphane-i Amire Kalemî defterinde "tesellüm olunan Yeniçeri Ağalarının miyane-i menhuselerine mahsus" miktarları belirtilmiştir. (BOA. Bab-ı Defteri Başmuhasebe Darphane Defterleri (D.BŞM.DRB.d), 16706: 2) Bunların genel sınıflaması sim(gümüş)-nühas(bakır)-sair eşya olarak yapılmış olup her eşya türü ayrı bir sayıya tabi tutulmuştur. Yine muhterik denilen yanmış eşyalarda ayrıca belirtilmiştir. Buna göre usta kisveti, saka kisveti, sümbül, yaba, başlık, gökçek, şamdan, üsküf vb. gümüş içerikli eşyalardan toplamda 481'i ve ilaveten de bakır olan toplamda 97 eşya 3 Temmuz 1826'da (27 Zilkade 1241) Perşembe günün kayda alınmıştır. (BOA. D.BŞM.DRB.d, 16706: 2-7) Bunlardan 258 tanesi de kayıtlarda muhterik(yanmış) olarak geçmektedir. Yine 14 adet emvalin de önceden at meydanında "itlaf olunan ustaların üzerlerinde" olduğu belirtilmiştir. Aynı şekilde Zilkade defterinde ilga sonrası gün gün gelen emvalin kaydı tutulmuştur.* Nitekim 23 Haziran 1826'da (17 Zilkade 1241) Cuma günü 45 adet emval (bıçak, çelenk, gümüş kalafat vb.) teslim alınmış ve bunun yanı sıra 6 adet muhterik(yanmış) gümüş de 37,5 kıymet olarak not edilmiştir. Yine 23 Haziran (18 Zilkade) Cumartesi günü 103 adet emval (gümüş olarak

* Bu kapsamda Cuma, Cumartesi, Pazar, Pazartesi, Salı, Çarşamba, Perşembe, Cuma, Cumartesi olmak üzere gün gün kayıtlar tutulmuş ancak açık tarihleri yazılmamıştır. Ancak mezkûr başmuhasebe defteri zilkade kayıtlı olduğu için ilga sonrası ilk Cuma hariç olup ondan sonraki Cuma'dan itibaren başta verilen 27 Zilkade tarihine kadar olan günleri kast ettiğini tahmin ediyorum.

dökme, avani, zarf ve bıçak, avize, etek vb.) teslim alınmış ve bunun yanı sıra 200 adet muhterik(yanmış) gümüş de 30,5 kıymet olarak not edilmiştir. Pazar günü de 112 adet emval (demir kapı kilidi, gümüş yaba ve üsküf, bıçak, avize, usta-saka kisveti vb.) teslim alınmış olup muhterik(yanmış) altın, gümüş ve paralarda kaydedilmiştir. Ayrıca yanmış demir sandık içinde birçok gümüş kaydı vardır. Yine Pazartesi 1177, Salı 127, Çarşamba 5, Perşembe 13, Cuma 5, Cumartesi 3(üsküf) adet kadar emval de kaydedilenler arasındadır.

6. Pazar Bağlamında Ekonomik Yansımalar

İlga sonrası, ilk bölümde bahsedildiği üzere, başkent ağırlıklı olarak idamlar ve sürgünler olmuştur. Genel itibarıyla İstanbul'un o dönem için göz ardı edilemeyecek böyle bir kıyımdan ne derece etkilenip etkilenmediğini başkent nüfusuna, zahire fiyatlarına, merkezi gücün vaziyetine, paranın durumuna bakarak yorumlamak daha sağlıklı olacaktır. Bize 1826 sonrası başkent'in yapısını gösterecek en güzel verilerden birisi de 1830 nüfus sayımıdır.

İlga sonrasında II. Mahmud'un ilk işi yeni ordunun, yani Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelmesi olmuştur. Bunun için de İmparatorluğun askerlik çağındaki nüfusu ile vergi kaynaklarının net belirlenmesi gerekiyordu. (Çadırcı, 2013: 45) II. Mahmud da Osmanlı-Rus savaşının hemen akabinde Mısır ve Arabistan dışında tüm imparatorlukta bu sayımı yaptırdı. (Shaw, 2010: 70) Sayıma göre Müslüman aile nüfusu ile bekar nüfusu toplamda 97.077 iken gayrimüslim aile ve bekar nüfusu 115.256'dır. Toplamda 212.333 kişi bu sayımda kaydolunmuştur. Güran'nın (2014: 3) hesabıyla; aile olarak erkek nüfusu eşleri ve çocukları ile birlikte sayıldığında ve askeri kadrolar ile eksik sayım bu toplama eklendiğinde İstanbul nüfusu yaklaşık olarak 450.000 civarında tahmin edilebilir. Buradan hareketle Güran, toplam iâşe ihtiyacı hakkında da bir takım tahminlerde bulunmuştur. Buna göre bir kişinin yıllık buğday tüketimi 205 kg kabul edilirse nüfusa oranla toplam buğday ihtiyacı yaklaşık 92,3 bin ton olacaktır. 18. yüzyılın sonlarında İstanbul fırınlarının yıllık ekmek yapma kapasiteleri de bu miktara yakın olarak 97 bin ton kadardır. Yani 1830'larla 18. yüzyılın sonuna dair rakamlar birbirine yakın miktarlardadır.

İlga sonrası başkentte kaç yeniçeri öldürüldü ne kadarı sürüldü net olarak bilemiyoruz. Ancak en makul rakamın 6000-8000 kadar idam edilen ve 15.000 sürgün edilen olarak cezası infaz edilen yaklaşık 20.000-25.000 kişi olduğunu söyleyebiliriz. Bu rakamların İstanbul'da pazarı ne derece etkilediği ve hatta talep sıkıntısı yaratıp yaratmadığı da önemlidir. Bu bağlamda Zahire Nezareti'nce başkent'in fırınlarına dağıtılan buğday, arpa, darı gibi zahirelerin dönemsel olarak miktarına bakarak da yorum yapabiliriz.

Tablo 2: Zahire Nezâretince İstanbul Fırınlarına Dağıtılan Zahire Miktarları (Kile) 1810-1835

Dönemler	Buğday	Arpa	Diğer Ürünler	Toplam
1810-1814	5.583.500	1.523.500	251.500	7.358.500
1814-1819	3.855.150	343.750	92.500	4.291.400
1819-1824	4.969.200	144.800	95.000	5.209.000
1824-1829	3.787.620	299.980	166.950	4.254.550
1829-1835	6.671.950	944.000	41.500	7.657.450

Kaynak: Güran, 2014: 21.

Tabloya baktığımız zaman toplam verilerde ilga öncesi ve sonrası seyrin bize net bir şey söylemesinin zor olduğunu

ifade edebiliriz. Mesela toplamda 7.353.500 kile kadar dağıtım yapılan 1810-14 dönemi için söz konusu rakamın 1814-19 döneminde yaklaşık üç milyon kile kadar azalarak 4.291.400 rakamına gerilediğini görmekteyiz. Daha sonrasında bu rakamın bir milyon kile kadar artarak 1819-24 dönemi ortalaması oluşturduğunu görüyoruz. Ancak hemen arkasından ilgaya müteallik dönem olan 1824-29'da ise tekrardan eski haline yakın rakamlara döndüğünü görüyoruz. Bu dönemin sonrasında ise talebin neredeyse iki katına yakın bir rakama çıkması ise calib-i dikkattir. Demek ki ilga sonrası İstanbul'un zahire talebi bir nebze yaşanan gerilemeyi müteakip tekrardan ve hatta öncekilere oranla daha yüksek bir oranla artış göstermiştir. Yani en azından hemen önceki 10 yıl ile kıyas edildiğinde ciddi bir nüfus düşüşü ve onun tetikleyeceği bir talep düşüklüğünü tasavvur edemiyoruz. Denilebilir ki 1814'ten 1829'a kadar gelen dalgalanma süreci dışında sert bir iniş-çıkış göremiyoruz. Hatta bu yılların öncesi ve sonrası ciddi bir düşüş ve artışlar daha fazla dikkat çekmektedir.

Dönemin fiyatları incelendiğinde ise bir değişim göze çarpmaktadır. İlga ile birlikte zahire fiyatlarında 1826-27 döneminde bir düşüş olmuştur. Ancak 1827-28 ve devam eden dönemlerde sıra dışı bir artışla fiyatlar eski dönemleri geride bırakmıştır.

Tablo 3: Zahire Nezareti'nin İstanbul Fırınlarına Dağıttığı Zahirenin Fiyatları

Yıllar	Buğday		Arpa	
	Guruş/Kile	İndeks	Guruş/Kile	İndeks
1821-2	3,89	120,8	-	-
1822-3	3,88	120,5	2,75	160,8
1823-4	4,11	127,6	2,75	160,8
1826-7	2,98	92,5	1,50	87,7
1827-8	4,38	136,0	4,25	248,5
1828-9	7,18	223,0	6,46	377,8
1829-30	13,00	403,7	7,00	409,4
1831-2	11,83	367,4	5,71	333,9

Kaynak: Güran, 2014: 24-25.

Bu bağlamda 1826-27 dönemindeki fiyat düşüklüğü, ilga ile yaşanan talep azalışına ilişkin olabilir. Nitekim iki nolu tabloda İstanbul fırınlarına dağıtılan zahire miktarlarına baktığımızda, bir önceki döneme kıyasla 1824-29 döneminde fırınlara dağıtılan zahirede bir milyon kile kadar azalma olduğunu görmüştük. İlga tarihinin de dâhil olduğu bu dönemdeki azalış bu bağlamda fiyatlarla da onanmış olmaktadır.

Bu başlıkta pazara dönük ikinci incelememiz işgücü (yeniçerilerin pazardaki varlığı düşünülünce) olacaktır. Zira yeniçeriler sadece maaşlı bir tüketici sınıf değildi. Bunlardan bazıları asker ve işgücü olarak piyasada bulunurken bazıları da esnaf-zanaatkar ve hatta işletmeciler olarak piyasada bulunabiliyordu. Bu bakımdan işgücü sıkıntısı ve ücretler bağlamında bir değerlendirme yapılacaktır.

Bu bölüm doğrultusunda incelersek pazarda ücretlerin fiyatların belirlenmesi ve nüfus hareketliliği önemli bir bağlamı barındırıyor. Özbay'ın çalışması bu kapsamda önemli teorik arka plan oluşturabilir. Buna göre Osmanlı'da reel ücretlerin kısa ve orta vadede en önemli belirleyicisi nominal ücretlerin fiyat değişimlerine ayarlanma sürecidir. Fiyat değişimlerinin en önemli nedenleri ise hasat şartları, ulaşım zorlukları ve -talebi etkileyen- savaşlardır. Uzun

vadede reel ücretlerin belirleyicisi ise emek arzı ve talebidir. (Özbay, 2003: 117) Nitekim aşağıda da görüleceği gibi nominal ücretlerin fiyatlara ayarlanması ile ciddi bir reel ücret sıkıntısı olmamıştır. Ancak fiyat değişiminde ise savaş (Rus harbi) gibi konjonktürel etkilerin yanında merkezi otoritedeki rahatlama ile de yukarı doğru bir seyir gözlemlenmiştir.

Söz konusu dönem için Pamuk'un verilerinden yararlanarak devam edelim. Pamuk'un 1469-1914 arası İstanbul fiyat endeksi grafiğine baktığımızda görüyoruz ki ilganın olduğu 1820-29 arası dönem İstanbul için enflasyonun daha hızlı arttığı dönemdir. 1800-10 arası dönem için enflasyon yaklaşık olarak %25'ten %40'a kadar gelmiştir. 1810-20 döneminde ise enflasyon %40'tan %50'ye kadar gelmiştir. Nihayet 1820-30 arasında enflasyon %50'den %100'kadar çıkmış bulunmaktadır. (Pamuk, 2012: 260) Yani 1820-30 döneminde ekonomik seyrinde normalin dışına çıkış söz konusudur. Pazarın genel fiyat düzeyini etkileyecek meseleleri dikkate alırsak bunların başında tağşiş politikası gelir ki bu politika ilga sonrası daha kolay tercih edilir olmuştur. Bu kapsamda yeniçerilerin yok edilmesinin bizzat pazardaki fiyatlara etkisi olmayabilir. Zira zahire fiyatları bakımından yaptığımız inceleme bize ilga dönemi için aksi bir tablo çizmiştir. Ancak politik anlamda tağşiş tercihinin yeniçeri muhalefetine kalkmasıyla kolaylaşması ve Rusya ile 20'lerin sonunda girilen savaş bu enflasyon oranında ciddi pay sahibi olmuştur diyebiliriz. Yani dolaylı olarak ilganın bunda bir payının olduğu kabul edilebilir. Ancak 1830-39 döneminde enflasyonun ve ücretlerin hareketliliği gösteriyor ki yeniçerilerin ortadan kalkması 30'larda yaşanan hadiseler kadar pazara etki etmemiştir. Nitekim 30'ların hareketli yıllarına nazaran önceki dönem daha rayında bir seyir izlemiştir.

İlga sonrasında İstanbul piyasasında iş gücü veya kalifiye usta sıkıntısı yaşandığını söylemek zordur. Zira merkezi otorite, ilgaya dair her meselenin, sonuçları ile birlikte mahallinde çözülüp bitmesini istiyordu. Sürgün gerekiyorsa da bunlar yine gözetim altında sürgünleri yapılanlar olmalıydı. Yani İstanbul'a gelecek hiçbir çift ve çubuk kaçkını başıboş eşhası istemiyorlardı. (Özcan, 2012: 72) İlga sonrası İstanbul'dan gönderilenlerin bile bir bahaneyle geri döneceğinden çekiniliyordu. (Sezer, 1997: 227) Merkezin işgücü veya kalifiye usta sıkıntısı olsaydı bu şekilde taşraya kapılarını kapatan bir politika gütmesi beklenemezdi. İyi veya kötü bütün bu varlıklarıyla birlikte yeniçerilerin ortadan

kaldırılması ve birçoğunun sürgün edilmesinden anlayabiliriz ki şehirde bir üretici veya tüccar sıkıntısı yaşanmasından korkulmuyordu. Hatta devlet gönderdiklerinin geri dönmemesi için de tedbirler alıyor, Anadolu ve Rumeli'ye sürekli olarak emirler yazılıyordu. (Çadırcı, 2013: 69) Bunları göz önüne alarak diyebiliriz ki ilga sonrası pazarı sarsıcı bir üretim-ticaret bozulması olmamıştır. Ancak alınan önlemlere rağmen güvenlik sağlanamamış ve tezkereli tezkeresiz birçok kişi büyük şehirlere akın etmişlerdir. Bilhassa iş aramak, askerlikten ve vergilerden kaçmak İstanbul'a gelenlerin temel bahaneleri oluyordu.

Bu bağlamda ilga ile gelen idam ve sürgünler ile mürur tezkeresi uygulamasının pazarda işgücü sıkıntısı yaratıp yaratmadığı konusunda tablo eksenli de bakılırsa; ilga dönemini yıllar itibarıyla inceleyemsek de 1820-29 dönemindeki enflasyon değişimiyle nominal ücret değişimi oranının genel artış eğilimine uygun olarak gitmesi dikkat çekicidir. Bu bağlamda 1830-39 dönemi itibarıyla yaşanan %100 lük artışlar daha dikkat çekicidir. Yani işgücündeki ciddi bir daralma ile o dönem için nominal ücretlerin yükselmesine şahit olmamaktayız.

7. Sonuç

Yeniçeriliğin kaldırılmasıyla görülmüştür ki halkın ve ilmiyenin en büyük destek gücü kaybolmuş ve toplumsal muhalefet zayıflamıştır. Yeniçerilerin sosyoekonomik pozisyonları ile edindikleri politik rolleri ocak ile birlikte söndürülünce merkezi gücün ve özellikle ulema ve halk karşısında kalemiyenin ülkede güçlü bir sınıf olarak ayrışmasını sağlamıştır. Osmanlı tarihinin en hızlı tağşişlerinin görüldüğü dönemin ilga sonrasında denk gelmesinde, karar alma mekanizmalarındaki bu politik rahatlama ciddi rol oynamıştır. Zira tağşiş gibi politikalara karşı parasal istikrarın savunucusu olan yeniçeriler yok olmuştur. İlga sonrası pazar için enflasyonist etkide de bu tağşiş rahatlama rolü görülmüştür. Ancak kısa vadede ilganın etkisinin pazarda deflasyonist olduğu görülmüştür. Bu durumun da zahire talebine bakılarak, talepte yaşanan daralma ile ilişkili olduğu söylenebilir. Ayrıca ilga sonrası askeri teşkilatta ocaklı yapının yerine merkezi bir orduya dönülmesi, hazine de yeni ayrışmaları ve nihayetinde merkezileşmeyi getirmiştir. Bu noktada yeni kurumsallaşma sürecinin önü açılmıştır. 1830'larda Maliye Nezareti'yle nihayet bulan merkezileşme süreci ilganın önemli sonuçlarından.

Tablo 4: İstanbul'da Fiyatlar Ve Ücretler (On Yıllık Ortalamalar)

Tüketici Fiyat Endeksi			Nominal Günlük Ücretler				Reel Günlük Ücretler	
Yıllar	Akçe	Gümüş	Düz İşçiler		Vasıflı İşçiler		Düz	Vasıflı
			Akçe	Gümüş	Akçe	Gümüş		
1800-1809	34,7	1,91	114,4	5,3	217,7	10,0	0,84	0,88
1810-1819	49,5	1,86	202,6	6,9	401,2	13,7	0,95	1,04
1820-1829	62,8	1,26	275,9	5,0	475,4	8,9	1,13	1,10
1830-1839	130,1	1,12	608,8	4,5	1.054	7,8	1,11	1,05
1840-1849	181,0	1,70	717,2	5,9	1.238	10,1	0,99	0,95

Kaynak: Pamuk, 2013: 166.

Kaynaklar

- Afyoncu, E. (2010), 1000 Soruda Osmanlı İmparatorluğu 5. Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Arslan, M. (hızl.). (2005), Üss-i Zafer (Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair)/ Es'ad Efendi. Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Baykara, T. (1995), "Osmanlı Reformunun İlk Zamanları: Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve İlk Tatbikat", Tarih İncelemeleri Dergisi, (10), 1-11.
- Berkes N. (2011), Türkiye'de Çağdaşlaşma. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Beyhan, M. A. (1999), Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler Vak'a-yı Hayriyye, Osmanlı Ansiklopedisi içinde, Cilt 7, s.258-272.
- Beyhan, M. A. (hızl.). (2001), Şirvanlı Fatih Efendi Gülzâr-ı Fütûhât. Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Beyhan, M.A. (hızl.). (2003), Câbî Tarihi Cilt 1-2. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- BOA. Bab-ı Defteri Başmuhasebe Darphane Defterleri (D.BŞM.DRB.d) 16706.
- BOA. Cevdet-İ Askeriye (C.AS.) 914/39477.
- Cezar, Y. (1986), Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi: XVII Yüzyıldan Tanzimata Mali Tarih. Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Çadircı, M. (2013), Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Çakır, C. (2012), Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi. Küre Yayınları, İstanbul.
- Çoruk, D.(2007), XIX. Yüzyıl Sosyal Ve Siyasi Olaylarının Aşık Edebiyatına Yansımaları, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Doğan, L. (2000), Keçecizade İzzet Molla'nın Islah-ı Nizam-ı Devlete Dair Risale Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Edisyon Kritiği, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Faroqhi, S. (2013), Osmanlı İmparatorluğu Tarihi. Ercan Ertürk (çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Faroqhi, S. (2014), Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Orta Çağdan 20. Yüzyıla. Elif Kılıç (çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Fowler, G. (1854), Turkey; History Of The Origin, Progress And Decline Of The Ottoman Empire. Richard Barrett Printer, London.
- Genç, M. (2014), "Modern İktisadi Büyüme Karşısında Osmanlı Sistemi ve Ekonomisi", Türkiye Günlüğü Dergisi, (119), 5-14.
- Güran, T. (2014), 19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kafadar, C. (1981), Yeniçeri Esnaf Relations: Solidarity and Conflict, Degree Of Master, MCGILL University, Institute of Islamic, Montreal.
- Kapıcı, Ö. (2013), "Bir Osmanlı Mollasının Fikir Dünyasından Fragmanlar: Keçecizade İzzet Molla ve II. Mahmud Dönemi Osmanlı Siyaset Düşüncesi", Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies, XLII, 275-315.
- Kara, İ. (2012), Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri. Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kaya, M. K. (2013), "Esnaf Loncalarında Yeniçeriler", History Studies International Journal of History, 5(4), 189-205.
- Kopar, M. ve M. Yolun. (2012), "18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış", History Studies International Journal of History, 4, 335-358.
- Küçükyağın E. (2013), Turna'nın Kalbi Yeniçeri Yoldaşlığı ve Bektaşılık. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Mardin, Ş. (2015), Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu. Mümtaz'er Türköne, Fahri Unan ve İrfan Erdoğan (çev.). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mutlu, Ş. (1994), Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı Ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati Mehmed Daniş Bey Ve Eserleri. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- Namık, Kemal. (2014), Makalât-ı Siyasiye ve Edebiye, Birleşik Yayıncılık, Ankara.
- Özbay, R. D. (2003), 19. Yüzyılda Osmanlı'da Devletin Emek İstihdamı, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul.
- Özcan, T. (2012), "Celaleddin Paşa'nın Maraş Valiliğindeki Son Dönemi (1827-1829)", Uluslararası Osmanlılar Döneminde Maraş Sempozyumu, 4-6 Ekim 2012, Kahramanmaraş, 71-86.
- Özkaya, Y. (1952), "Anadolu'daki Yeniçerilerin Düzensizliği İle İlgili Belgeler ve İzmir'de Yeniçeriliğin Kaldırılması Hakkında Bir Belge", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 10(1-2), 75-90.
- Pamuk, Ş. (2009), 100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Pamuk, Ş. (2012), Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Pamuk, Ş. (2013), Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Quataert, D. (2013), Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü, Tansel Güney (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sakin, O. (2011), Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, Doğu Kütüphanesi, İstanbul.
- Sezer, H. (1997), Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışının Taşradaki Yansıması (1826-1827), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, (19), 30, 215-238.

- Shaw, J. S. ve E. K. Shaw. (2010). Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Cilt 2, Mehmet Harmancı (çev.), İstanbul: e Yayınları.
- Sunar, M. M. (2009), "When Grocers, Porters and Other Riff-Raff Become Soldiers" Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(1), 175 – 194.
- Sunar, M. M. (2010), "XIX. Yüzyıl Başları İstanbul'unda Esnaf Yeniçeriler", Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, 18, 59-87.
- Urquhart, D. (2014), Osmanlı'nın Askeri Gücü. Mehmet Güneş (çev.). Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988), Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Üstün, K. (2002), Rethinking Vaka-i Hayriye: Elimination of the Jamissaries on the Path to Modernization, Degree Of Master Of Arts In History, The Institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University, Ankara.
- Varan, O. (2013), Osmanlı Devleti'nde 1826-1839 Yıllarında Yapılan Müsadereler, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Yaramış A. (2006), "Yeniçeri Ocağının Kaldırılmasının Çorum ve Çevresindeki Yansıması", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 93-102.
- Yıldız, G. (2009), Neferin Adı Yok Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839). Kitabevi Yayınları, İstanbul.